

НЕБОЈША ПЕТРОВИЋ*

Студентски центар
Нови Сад

УДК 338.43(497.113):338.24

Монографска студија
Примљен: 21.04.2014
Одобрен: 22.05.2014

НАПУШТАЊЕ ПОЛИТИКЕ ОБАВЕЗНОГ ОТКУПА ПОЉОПРИВРЕДНИХ ПРОИЗВОДА У ВОЈВОДИНИ

Сажетак: Пошто је главни разлог увођења обавезног откупа пољопривредних производа била прехрана војске и становништва, обезбеђивањем довољне количине хране по веома повољним условима, створени су услови за кориговање аграрне политике. Уосталом, тада је већ свима било јасно, да обавезни откуп пољопривредних производа дестимулишући сељаке да производе вишкове, не само да више држави не може осигурати пољопривредне производе који су јој неопходни за прехрану становништва, већ и представља непремостиву препреку даљег напретка пољопривредне производње. Такође и у случају других административних мера, однос југословенских комуниста према мери обавезног откупа, мора се сагледати у светлу потребе за дистанцирањем од совјетских метода према сељаштву.

Кључне речи: откуп, децентрализација, сељаштво, пољопривредна производња, репресија, либерализација

Опстанак приватног власништва у привреди постао је незамислив након доласка КПЈ на власт. Поред идеолошких разлога, велики материјални губици настали услед ратног разарања, утицали су да се централизам у управљању привредом наметне као најбоље решење за брзу обнову земље и превазилажење дубоког економског заостајања за развијенијим земљама. Дакле, национализација приватне својине, односно, успостављање друштвених промена по узору на СССР,¹ били су јасни циљеви

* nebojsa.petrovic@scns.rs

¹ Совјетски модел је подразумевао замену приватног државним власништвом, доминантну улогу државе и Партије у свим сферама друштвеног и економског живота земље, односно централистичко планирање и управљање привредом.

нове, комунистичке власти. Међутим, није значило да је спровођење тих процеса унапред јасно и прецизно дефинисано, нити да ће тећи истим интензитетом. Њихова реализација је зависила од многобројних фактора, како унутрашњих, тако и спољашњих.

Ипак, отезање са спровођењем зацртаних револуционарних циљева за КПЈ није била прихватљива стратегија. Имајући у виду потенцијалну опасности од активности преосталих грађанских политичких странака, као и могућност јачег настојања западних држава да осујете њене планове, КПЈ је почела релативно брзо институционално конституисање новог система власти. Управљање и потпуна контрола над привредом, могли су бити остварени само над привредом која је у државном власништву. Исто тако јачање државе омогућило је окончавање процеса развлашћивања приватног власништва или његовог снажнијег потискивања. Стога је приватно власништво веома брзо или национализовано или системом различитих административних мера држано под контролом државе. Овај систем се, како смо рекли, одликовао централизованим руковођењем државе и заснивао на прецизно изграђеној хијерархијској пирамиди, на чијем се врху неприкосновено налазила КПЈ.²

У пракси, то је значило потпуно срастање државног и партијског апарата. Заправо, државни органи постали су пуки извршиоци партијских директива. Превага КПЈ над изабраним представничким телима била је више него уочљива. Овакав систем власти, у којем се државна, односно партијска свемоћ осећала на сваком кораку, захтевао је разгранат и многобројан бирократски апарат.³

Прелазак на планску привреду значио је додатно снажење државне интервенције у привреди. Тако је 1946. године донесен Закон о народним одборима, затим Закон о општој државној контроли и Закон о општедржавном привредном плану и државним органима за планирање, чиме се формирала Савезна планска комисија, након које су се формирали нижи органи планирања до средског нивоа.⁴

² Тај систем познат је као револуционарни етатизам, заснивао се на идеолошко-теоријском тумачењу да је „радничко поријекло политичке организације друштва довољна гаранција за постојање потпуне подударности њене политичке линије са интересом револуционарних маса, а да су њена организацијска моћ и способност само функција бржег, ефикаснијег и рационалнијег остваривања општих интереса радничке класе и осталих радних маса.” Радован Радоњић, *Револуционарни етатизам 1945-1949*, Покрет слободе, Загреб 1984, 63.

³ Број запослених у државном апарату попео се на 350.000 људи, што је био веома велики проценат у односу на број запослених у привреди. Љубодраг Димић, *Историја српске државности*, књига III, Нови Сад 2001, 351.

⁴ Александар Касаш, *Индустрија и занатство Војводине првих година после другог светског рата*, Истраживања 19, Нови Сад, 191

Војни, политички и економски притисак информбировских држава на Југославију додатно су појачали степен централизованости. Правдајући се правом одбране независности, Партија и држава често нису бирале средства да наметну своју вољу. Оваква доминантна улога Партије и велики значај бирократског апарата омогућио је руководећем кадру, а у великој мери и свим запосленима у администрацији, многобројне привилегије. Тако су многи савременици, постали свесни процеса социјалног раслојавања и чак зачетака нових класних односа. Припадање комунистичкој партији је многобројне искрене револуционаре испуњавало осећајем највеће части, међутим, многимима је сада, када се Партија учврстила на власти, изгледало да припадају привилегованој класи „експлоататора и господара.”⁵ Занемаривањем политике објашњавања и тумачења својих политичких и економских активности, партијски и државни врх, осим спољне претње, суочио се са, не само све масовнијим незадовољством становништва,⁶ већ и изолацијом од сопственог чланства и до тада непоколебљивих симпатизера.

С друге стране, планирање најситнијих детаља од стране државног апарата, а да се притом није водило рачуна о специфичности различитих области и нису познавале околности и стање на терену, детерминисало је честе „ратове са папирима” између савезне и хијерархијски нижих администрација. Такво стање изазивало је нерационалне привредне пројекте и потпуну обесправљеност предузећа, што је погодноvalo појави неодговорности, незаинтересованости и неефикасности у производњи.⁷ Економска и, у неку руку, политичка криза нису могле бити толерисане у времену свеопште оскудице и опасности од војне инвазије далеко моћнијег непријатеља.

Дакле, лоши економски резултати и немогућност прехране становништва, поклопили су се са идеолошким, политичким и војним притисцима. Угрожена са свих страна, власт у Југославији је настојала да

⁵ Милован Ђилас је сматрао да се тоталитаризам власти и монопол власништва најпотпуније усклађују управо у комунистичким државама. „Није реч само о бирократској самовољи, изопачавањима и паразитизму, иако комунистички режими и тим обилују, чак више него други, него о присвајању, искључиво за комунисте, права управљања и расподеле имовине нације, што их у ствари чини језгром нове класе власника и на чему се заснива њихов тоталитаризам.” Милован Ђилас, *Пад нове класе*, Београд 1994, 197, 204.

⁶ Незадовољство није било изазвано сукобом са СССР, већ бруталним методама владања, нарочито административним мерама према сеоском становништву. Извештаји ЦИА-е о стању у Југославији наводе да ће „појачана совјетска пропагандна кампања вероватно доживети слаб успех. Већина Југословена, упркос својој одбојности према Титу, радије ће га подржати него да има удела у повратку Југославије под совјетску контролу”. Момчило Павловић, *Документа ЦИА о Југославији 1948-1983*, Београд 2009, 60.

⁷ Р. Радоњић, наведено дело, 66.

променом свог политичког деловања ублажи незадовољство властитог становништва и одагна сумње код дела својих „правоверних” сабораца. Отргнута од идеолошког кишобрана Совјетског савеза, она је могла да прокламује нове теоријске принципе у развоју социјализма.

Тако је од пролећа 1949. године КПЈ почела да подстиче „критичко преиспитивање дотадашњег друштвеног развоја.” На трећем конгресу Народног фронта Југославије донета је програмска декларација у којој се, између осталог, истиче потреба за критиком и контролом рада органа власти.⁸ Трећи пленум ЦК КПЈ наговестио је нови курс у изградњи социјализма јер је том приликом јасно критикована дотадашња централистичка политика. Захтевајући одустајање од бирократског начина управљања, које је досезало и до креирања људског мишљења, Пленум је озваничио политику кидања административних окова с једне и развијања социјалистичке демократије, с друге стране.⁹

Наметање тезе да је бирократија постепено преузела управљање државом и да је она заправо главни непријатељ социјалистичког друштва, представља покушај највишег партијског руководства да на тај начин оправда своје грешке и сачува свој углед. Тако се напуштање старог начина социјалистичке изградње државе не може тумачити као нови експеримент, који се на основу претходног искуства може показати такође неуспешним, већ као „губљење орјентације” настале деловањем мноштва објективних околности. Уосталом, то је била идеална прилика да се додатно напакости совјетском руководству јер су заправо они творци оваквог модела управљања. Такође, даљим развијањем ове тезе вешто је бачена лопта на совјетску страну. Наиме, овакав модел управљања, назван стаљинистичким, проглашен је највећом деформацијом и најопаснијим непријатељем социјализма уопште. Чак је поистовећиван и са капиталистичким системом, јер, како каже Борис Кидрич, „иако се говори о друштвеној својини, иако се говори да је то социјализам, уствари је друкчије - код њих је вишак рада експлоататорски одузиман од совјетских радника, не на исти начин као у капитализму, али је разлика само утолико уколико постоји разлика између приватног и државног капитализма,¹⁰ разлика између буржоазије и бирократије; у сваком случају, то отуђивање вишка рада је експлоататорско.”¹¹ Ширена је

⁸ Јанко Плетерски et.al. *Историја СКЈ*, Београд, 1985, 370.

⁹ Б. Петрановић, Р. Кончар, наведено дело, 288-292.

¹⁰ Објашњавајући социјалистички развитак Југославије у периоду пре 1950. године, Стеван Дороњски такав друштвени систем назива „државним социјализмом”, „бирократским социјализмом”, док совјетски систем чврстог планирања назива „државним капитализмом.” АВ, Ф.334. Записник са саветовања ПК-а са организационим и политичким секретарима СК, одржаног 22. јуна 1951.

¹¹ Миодраг Зечевић, Богдан Лекић, *Привредна политика ФНРЈ, Записници Привредног савета Владе ФНРЈ 1944-1953, т. IV*, Београд 1997, 150.

пропаганда да су се, за разлику од свих осталих, југословенски комунисти једини вратили на прави, исправан начин социјалистичког преображаја државе. Ова трансформација се не може реализовати уколико се не спроводи Марксова замисао да радници постану господари средстава и резултата свога рада.¹²

Да би се то остварило, морао се раскинути етатистички модел примењиван у политичком систему и управљању привредом. Тако је 1949. године извршена делимична децентрализација у сфери финансија, што је резултирало већом самосталношћу република.¹³ Очигледно да је постојала у појединим републичким руководствомима намера да се ове мере искористе у правцу јачања самосталности у односу на савезну администрацију. Стога је Борис Кидрич средином наредне године упозорио да децентрализацију не треба схватити као јачање републичког суверенитета, јер би то значило стварање новог, републичког бирократизма.¹⁴ У исто време извршена је реорганизација народних одбора, који су у великој мери постали носиоци власти на свом подручју.¹⁵

И поред многобројних критика и позивања на неодложну борбу против „бирократизма”, људи у власти су и даље размишљали, деловали и руководили се „бирократским” методама. Наиме, на пословима око реорганизације привреде ангажоване су чак 33 новоосноване комисије, од тога 16 за „комплексну проблематику” и 17 ресорних.¹⁶ Било је још упечатљивијих доказа да се власт тешко одрицала старих метода. Наиме, ако ове мере из 1949. године посматрамо са аспекта рушења централистичког начина управљања, као клицу еластичнијих и либералнијих метода у управљању, онда је веома тешко објаснити да је у исто време дат нови импулс процесу јачања политике колективизације пољоприв-

¹² Маркс је сматрао да је економско ослобађање радника претпоставка његовог развоја као слободног бића. Наиме, у својој теорији отуђења он доказује да отуђењем од рада, човек отуђује своју људску суштину и престаје бити човеком, односно води живот недостојан човека. Весна Голубовић, *Смисао, извор и наслеђе социјалистичког самоуправљања*, Покрет слободе, Загреб 1984, 14.

¹³ Слабење централне власти додатно је наглашено почетком 1950. године, када су укинута поједина министарства, а уместо њих, са мањим овлашћењима, основани комитети. Такође, Савезна влада пренела је функцију управљања неким привредним организацијама под управу република, односно локалним органима власти. Душан Дрезга, *Развој социјалистичког управљања 1949-1951*, Покрет слободе, Загреб 1984, 75.

¹⁴ На седници Привредног савета Владе ФНРЈ и председника привредних савета и планских комисија република указано је да су се досадашње мере у републикама погрешно схватиле, односно да је „децентрализација у суштини схваћена државноправно, у буржоаском смислу речи, као јачање република.” Бранко Петрановић, Момчило Зечевић, *Југословенски федерализам*, књига 2, Београд 1987, 328, 329.

¹⁵ Љ. Димић, *наведено дело*, 353.

¹⁶ Ивана Добривојевић, *Село и град 1945-1955*, Београд 2013, 157.

редних газдинстава који је у себи садржавао елементе „старог курса”.¹⁷ Очигледно да моралне и идеолошке осуде нису озбиљније нарушиле свест да совјетски модел представља, барем у политици према пољопривреди, основну карактеристику социјализма, без којег нема „социјалистичког преображаја села.”

Политика децентрализације теоријски и правно обликована је доношењем Закона о управљању државним привредним предузећима и вишим привредним удружењима од стране радних колектива, који је усвојен у Народној скупштини ФНРЈ 26. јуна 1950. године. Основе тог новог система чиниле су: друштвена својина, која је заменила дотадашње схватање о државној својини, и самоуправљање,¹⁸ које је подразумевало право радника да, радећи са средствима у друштвеној својини, одлучују о свом раду, о условима рада, као и о његовим резултатима.¹⁹

Право управљања радници су спроводили преко радничког савета као свог представника и преко управног одбора којег бира раднички савет из својих редова. Функција управљања пренета је на раднички савет и управни одбор, али овлашћења директора су у значајној мери умањила и довела у питање значај радника у управљању предузећима. Наиме, директор предузећа задржао је функцију руковођења, што је подразумевало организацију процеса рада, право извршења распореда радника и вршења дисциплинске власти.²⁰

Директори су додатно умањивали улогу радничких савета, користећи необразовање, неразумевање нових прописа и чак незаинтересованост радника. Осим тога, мешање партијског руководства у рад радничких савета озбиљно је доводило у питање самосталност у доношењу одлука и у великој мери изазвало сумњу у искреност власти.²¹ Утицај радника на управљање предузећима у највећој мери ограничавала је

¹⁷ Истина, на Трећем пленуму ЦК КПЈ критиковано је кршење принципа добровољности приликом њиховог оснивања и учлањења земљорадника.

¹⁸ Заправо, почеци самоуправљања везани су за доношење Упутства о оснивању и раду радничких савета државних привредних предузећа 1949. године, што је представљало први службени документ којим је успостављено радничко самоуправљање у Југославији. Д. Дрезга, наведено дело, 76.

¹⁹ Луција Спиrowић-Јовановић, *Појам и правна природа самоуправних споразума*, Београд 1980, 5, 6, 7.

²⁰ Поред тога директор је имао овлашћења у закључивању уговора и распоређивању обртних средстава предузећа. Управни одбор је могао оспорити закључивање уговора, али је уговор био пуноважан чим га директор закључи. Драган Марковић, *Директор - пословни орган у удруженом раду*, Београд 1986, 11.

²¹ Партија практично никада није ни одустала од мешања у доношење одлука радничких савета. Тако је 1955. године на Другом пленуму ЦК Србије расправљано о честом супротстављању многобројним одлукама радничких савета, јер оне нису у складу са интересима Партије, иако су засноване на законима и законским прописима. И. Добривојевић, наведено дело, 159, 160.

чињеница да они нису могли значајније утицати на повећање својих зарада, јер би то, по мишљењу Привредног савета, значило да се он „претворио у шпекуланта.”²²

Можемо рећи да је, и поред чињенице да већина радника на предају „фабрика у њихове руке” није реаговала тако емотивно и еуфорично као партијски и државни функционери, самоуправљање утицало на либералнији однос власти према грађанима и разним појавама у југословенском друштвеном миљеу.

Две године после прокламовања самоуправљања најављено је и увођење комуналног система. Тако су априла 1952. године успостављене општине као мање политичко-територијалне јединице и самим тим погодније за остваривање задатака локалне самоуправе.²³ Промене у друштвеном систему, макар биле и декларативне природе,²⁴ неминовно су детерминисале попуштање окова диктатуре. Томе је допринела, поред спољног утицаја, и чињеница да је до 1950. године репресивни апарат угушио било какву опозицију комунистичком режиму. Тако је режим почетком јуна 1951. године, када је попустио и страх од „издајничких информбировских елемената,” могао и јавно признати грешке и обзнанити попуштање репресије. Прво је Филип Бајковић, високи функционер Управе државне безбедности (Удба), у јануарском броју „Комуниста” поменуо грешке ове до тада неприкосновене институције.²⁵ Затим је Александар Ранковић на Четвртом пленуму ЦК КПЈ поднео реферат „За даље јачање правосуђа и законитости” у којем је истакао потребу да се правосуђе доведе у склад са променама у друштву „које је смело закорачило на социјалистички пут одумирања државе. Постепеним преношењем појединих функција државе на непосредне народне органе неизбежно расте самосвест грађана о вредности њихове личне слободе и њихових људских права.”²⁶

²² М. Зечевић, Б. Лекић, , наведено дело, 70.

²³ Слободан Бјелица, *Питање срезова у Војводини 1955-1965. године*, Истраживања 24, Нови Сад 2013, 478.

²⁴ У спровођењу мера демократизације власти становништво, нарочито у провинцији, у практичном смислу није осетило никакве конкретне промене јер се све сводило на пропаганду. У многим селима, како видимо из Записника са састанка организационих секретара и опуномоћеника УДБ-е, одржаног 14. маја у Новом Саду, дешавали су се разни незаконити поступци и крајње бахат однос представника власти према становништву. Тако је у румском срезу МНО „узео за своје канцеларије кућу једног приватника без плаћања кирије,” док се у Хртковцима казнио сељак „са 30.000 динара јер није хтео да вози неке другове на прославу 7. јула.” АВ, Ф. 334. Записник са састанка ПК КПС, организационих секретара, Јавног тужилаштва Војводине и опуномоћеника УДБ-е, одржаног 14. маја 1951.

²⁵ Коста Николић, *Србија у Титовој Југославији 1941-1980*, Београд 2011, 218.

²⁶ *Слободна Војводина*, 4. јун 1951.

Овакве изјаве, које никако нису биле усамљене, представљале су у овом периоду можда и највеће достигнуће „нове политике”. Оне су биле оптимизам да ће притисак државе, која је свом становништву диктирала од висине потрошње и расподеле до стила облачења и музичког укуса, најзад попустити. Била је то најава стварања нове политичке културе у којој није могло бити места за административне мере попут политике обавезног откупа пољопривредних производа и политике колективизације.

Овакав начин размишљања додатно је добијао на снази када је успостављена сарадња, односно добијена политичка, војна и економска помоћ од западних, капиталистичких држава. Наиме, кулминација идеолошког сукоба између југословенског руководства и Стаљина детерминисала је реалну опасност од војне интервенције СССР и његових комунистичких сателита на Југославију. Евентуалну помоћ и заштиту усамљена Југославија могла је добити једино од САД и њених европских савезника, који су, логично, желели да искористе пукотину у непријатељским редовима. И поред чињенице да је Југославија комунистичка држава, они су пружање финансијске помоћи сматрали „добром инвестицијом”.²⁷ Западна помоћ је подразумевала наоружавање југословенске армије, али је акценат стављен и на решавање проблема са исхраном становништва, што је за Американце било од нарочитог значаја, јер је ово био најлакши начин да се повећа политички утицај на неку земљу.

Тако је већ крајем 1950. године уговорено да пре почетка следеће године стигне храна у вредности од 31 милиона долара, којом би се задовољиле најхитније потребе.²⁸

Познато је да за одбрану државе од спољног непријатеља није пресудна само добро опремљена армија, већ и степен поверења између народа и државе. Имајући у виду бројност сељаштва, као и чињеницу да је административним мерама Партија од ове категорије становништва у великој мери направила опонента својој политици, наметнула се потреба успостављања прагматичнијег односа према сељаштву.

Напуштање откупне политике

И поред чињенице да Запад своју економску и војну помоћ није директно условљавао ублажавањем комунистичких метода Јосипа Броза

²⁷ По једној рачуници, опремање и држање једне америчке дивизије у Европи коштало би 176 милиона долара, а за 38 милиона добијале би се 32 југословенске дивизије. Бојан Димитријевић, *Југославија и НАТО*, Београд 2003, 14.

²⁸ Момчило Павловић, *Српско село 1945-1952 - откуп*, Београд 1997, 181.

Тита и партијског руководства, у Југославији је управо тада дошло до стварања либералније политичке и економске атмосфере.

Већ после прве испоруке прехранбених производа могле су се пратити најаве напуштања откупне политике. Тако је Борис Кидрич, председник Привредног савета, 10. фебруара предложио мере које би, по његовом мишљењу, створиле могућност укидања обавезног откупа. Предлагао је да се повећа цена житарица и да се дозволи њихова слободна трговина. Неколико дана касније он је свој предлог додатно образложио потребом јачања одбрамбене снаге државе и подстицања сељака на повећану пољопривредну производњу тако што би се ублажила мера обавезног откупа.²⁹

После ових најави, прешло се на конкретну анализу могућности преласка на слободан откуп.³⁰ У анализи се констатује заостајање пољопривредне производње и наводе разлоге које су партијски руководиоци, још од почетка примене обавезног откупа, често истицали.³¹ Поред старих разлога, у анализи се мера обавезног откупа пољопривредних производа наводи као дестимулативна мера „јер произвођач не располаже слободно тржишним вишковима и ради тога и не тежи у довољној мери повећању робне производње.” Међутим, то није био довољан разлог за напуштање ове административне мере јер је она, поред снабдевања становништва пољопривредним производима, била и „полуга помоћу које је онемогућено подизање и јачање капиталистичких елемената.”

Стога се као разлог размишљања о напуштању мере обавезног откупа, поред њеног дестимулативног утицаја на пољопривредну производњу, у анализи наводе и услови који омогућавају његово укидање. Аутори анализе су сматрали да повећано учешће социјалистичког сектора озбиљно угрожава приватни монопол и конкуренцијом му онемогућава високе цене пољопривредних производа. Вероватно су сматрали да је у таквим условима немогуће изазвати, како се тада говорило, „капиталистичке тенденције на селу.” Сматрали су да ће уз помоћ увоза прехранбених производа створити сигурне могућности за обезбеђење

²⁹ Исто, 198.

³⁰ АЈ.Ф.4. Савет за пољопривреду и шумарство Владе ФНРЈ (даље Ф.4)а.ј 254. фасцикла 1478

³¹ Као најважнији разлог слабог развитка пољопривредне производње наведен је ситносопственички карактер, који је условио с једне стране мале тржишне вишкове, и велику натуралну потрошњу с друге стране. Затим, наводи се ратно пустошење као један од најважнијих разлога јер је оно „оштетило сточни фонд, који је за ситносопственичку пољопривреду од пресудног значаја”. Ратне страхоте уништиле су и неопходан алат, као и куће и привредне зграде. И на крају, велике миграције из села у градове, које су утицале на смањење радне снаге на селу.

најважнијих артикала, те да су стога могли извршити припреме за прелазак на слободни откуп меса, млека, кромпира, пасуља, сена и сламе.³²

Препоруке за ублажавање мере обавезног откупа пољопривредних производа наставиле су наредних седмица да стижу са свих страна - од стране Привредног савета и његовог представника Бориса Кидрича, са седница Савета за промет робом и седница и Савета за пољопривреду владе ФНРЈ.³³ Тако је почетком маја Савезна влада донела Уредбу о укидању обавезног откупа меса, млека, кромпира и сточне хране.³⁴

Као што смо рекли, циљ ове мере био је да заинтересује сељаштво за повећање пољопривредне производње. Пошто се очекивало да ће објављивањем Уредбе доћи до потреса на тржишту ових производа, односно до неконтролисаног скока цена, прихваћена је сугестија горе наведене Анализе, да социјалистички сектор амортизује могуће негативне последице. Наиме, сељачке радне задруге³⁵ су биле стимулисане да у својим продавницама продају месо 15% јефтиније од пијачних цена. Стимулација је подразумевала да, уколико робу продају јефтиније, добијају 30% у боновима за трговину по везаним ценама, а ако продају месо државним откупним предузећима по слободно формираним ценама, добијају 15%.³⁶

После објављивања ове Уредбе обавезним откупом биле су обухваћене само житарице, масноће и вуна. Све ово допринело је да се код сељаштва рашири нада да ће у најскорије време и откуп осталих, за Војвођане најважнијих пољопривредних производа, бити укинут. Уосталом, сељаци су и пре објављивања Уредбе осетили да се у односу држа-

³² Они наводе и да систем промета индустријске робе сада стимулише сељаке на повећање пољопривредне производње, АЈ.Ф.4 -254-1478

³³ Борис Кидрич, председник Привредног савета, је још једном у марту 1951. године истакао да мера које треба да се предузме у наредном периоду јесте укидање обавезног откупа. Б. Лекић, М. Зечевић, наведено дело, 30.

³⁴ *Слободна Војводина*, 6. мај 1951.

³⁵ Што се тиче ДПД, Борис Кидрич је тек у новембру 1951. године најавио да ће се и за ова газдинства прописивати цене пољопривредних производа, а против оних добара која се тих цена неће придржавати биће предузимане административне мере. „Цене које ће се прописати нису идентичне са нижим јединственим ценама, које су биле прописиване раније, већ су то економске цене које су као такве и реалне, али које су ипак срачунате на снижење општег нивоа цена.” Б. Лекић, М. Зечевић, наведено дело, 324.

³⁶ Поред тога, Уредба је предвидела за потрошаче специјалне новчане купоне на основу којих ће куповати месо са попустом од 80%. За исте бонове они су могли да купују и друге пољопривредне производе. Такође, деца до две године добијала су 60 новчаних купона, уместо дотадашњих 20, док су она од две до седам година добијала 70 уместо дотадашњих 30 и деца до 14 година добијала су 95 новчаних купона уместо, као до тада, 35. Исто.

ве према њима нешто променило, жалбе су им биле усвајане, а и откупне обавезе нису биле неподношљиво високе као претходних година.

Сељаци су у пролећним месецима масовно слали жалбе Повереништвима за државне набавке среских народних одбора и штабу за откуп белих житарица. Поред прихваћених жалби,³⁷ које су се односиле на очигледне грешке месних народних одбора, примане су и поједине жалбе које су се односиле на принос житарица. Ове жалбе су „примљене, неке одбијене и негативно решене због тога што је и у новој уредби о откупу писало да се не могу подносити жалбе на принос, о чему су произвођачи били обавештени на зборовима бирача када су упознати са уредбом о откупу и о задужењима за 1951. годину.”³⁸ Дакле, и поред објашњења на зборовима и забране подношења која се налазила у Уредби, сељаци су масовно подносили жалбе на принос, а што је нарочито интересантно, исте су биле и примане, разматране, а како се наводи у документу, само неке одбијене.

Такво понашање представника власти додатно је убедило сељаштво о неминовности укидања откупа и за житарице. Тако се пред саму жетву пшенице по војвођанским селима „почело расправљати како ће се ускоро укинути обавезни откуп белих житарица”.³⁹ Овакво мишљење није могло остати изоловано, односно присутно само код сељаштва, већ се постепено ширило и на представнике власти који су учествовали у спровођењу откупа. Њихов однос према овом послу у великој мери се променио у односу на претходне године. Имали су блажи приступ према сељаштву и много више разумевања за њихове проблеме. Често је изостајала и политичка активност фронтовских организација, која се одликовала мешавином објашњавања, убеђивања и претњи, тако карактеристичних претходних година широм Војводине.⁴⁰

Долазило је и до покушаја пружања отпора откупу, поједини сељаци нису испоручивали или су самоиницијативно смањивали своје обавезе. Таквих случајева било је у Куцури, Сивцу и Руском Крстуру. Међутим, на састанку Среског комитета КПС у Кули констатовано је да откуп на приватном сектору тече нормално, без већих застоја, а главна кривица за горе наведену појаву усмерена је на поверенике откупа и Месне народне одборе, јер се „нису показали чврсти и упорни.” На сас-

³⁷ Иначе број жалби сељака на целој територији НР Србије 1951. повећан је у односу на претходну годину за 40 хиљада, с тим, што 1950. године није била прихваћена ни једна жалба, док је 1951. године прихваћено 60.415 жалби. М. Павловић, *Српско село...*, 354.

³⁸ АВ, Ф. 334, а.ј. 2155.

³⁹ АВ, Ф. 334, а.ј. 2301.

⁴⁰ АВ, Ф. 334, а.ј. 2131.

танку су поменуте и многе СРЗ⁴¹ које су споро испуњавале своје обавезе, трудећи се да их максимално пролонгирају.⁴²

Ипак, у већини села била су одржавана политичка предавања на фронтвским конференцијама о мерама Савезне Владе у вези са укидањем обавезног откупа за поједине пољопривредне производе. Акцент на овим предавањима био је стављен на спровођење обавезног откупа оних производа који нису били укинати. Међутим, као што смо видели, резултати ових политичких мера и пропагандних активности нису били задовољавајући. Стога су на састанку бироа КПС Нови Сад, одржаног 7. јуна 1951. године, констатовани проблеми везани за откуп у многим војвођанским селима. Истакнута је слабост МНО-а приликом спровођења привредних мера на селу (откуп и порез) јер „не заоштравају то питање, не воде довољно енергичну борбу да сваки приватник испуни своје обавезе према држави, испоручи откуп или исплати порез.”⁴³

Нарочито интересантно је потенцирање политичког секретара Младена Чомића, који је на наведеном састанку поднео извештај о припремама за откуп, да главна последица оваквог стања није економске, већ политичке природе, јер ствара утисак код политичких активиста и чланова радних задруга да индивидуални произвођачи боље живе од задругара.⁴⁴ Дакле, главни разлог за инсистирање на спровођењу обавезног откупа пољопривредних производа није више детерминисан борбом против глади градског становништва и оног из пасивних крајева, већ политичким и идеолошким разлозима. Истина, није више циљ власти да економски уништи приватни посед и на тај начин сељаке присили да приступе задругама, већ да онемогући индивидуалном сељаку бољи стандард од чланова СРЗ и тако спречи њихово осипање.

Власт је у том циљу, осим спутавања економског јачања приватних газдинстава, имала на располагању и другу меру коју је често користила - пружање помоћи, односно давање одређених привилегија СРЗ. Тако је крајем јула 1951. године Савет за пољопривреду и шумарство владе ФНРЈ омогућио задругама и њеним члановима да пољопривредне производе продају по слободно формираним ценама на тржишту. За пољопривредне производе продате по слободно формираним ценама

⁴¹ Док Уредба о откупу житарица за економску 1950-1951. годину обавезује приватно газдинство да испуни обавезу коју је утврдио Месни народни одбор, СРЗ висину својих обавеза одређује сама руковођена својим привредним планом. Десимир Тошић, *Колективизација у Југославији 1949-1953*, Београд 2002, 99.

⁴² АВ, Ф. 334. а.ј. 2034.

⁴³ АВ, Ф. 334. а.ј. 2155.

⁴⁴ Исто.

радним задругама је припало 15% бонова за откуп од укупног износа остварене продаје.⁴⁵ Постепено напуштање откупне политике није значило да власт размишља о напуштању политике колективизације, јер је она и даље представљала главни механизма за остваривање једног од најважнијих идеолошких циљева - тзв. „социјалистички преображај села.”

Наведени извештај уверио је Стевана Дороњског, тада политичког секретара ПК КПС за Војводину, да ће обавезни откуп, пре свега белих жита, бити тежак и да је зато неопходно почети са припремама за његово спровођење. Предложио је да се почне са одржавањем састанака у свим местима и радним задругама на којима ће се објашњавати ставови Партије и Владе у вези обавезног откупа. Сматрао је да треба „нарочито истаћи да ми у борби за спровођење наше политике, посебно у спровођењу привредних мера, нећемо одступати и попуштати, да је наш став јасан и одлучан, што значи да ћемо ми спроводити откуп и остале мере онако како то поставља наша Партија и Влада.”⁴⁶

И поред оштрине у излагању свима је било јасно, нарочито после закључака IV пленума ЦК КПЈ и реферата Александра Ранковића, само три дана пре излагања Стевана Дороњског, да је са применом старих метода приликом спровођења обавезног откупа завршено. Наиме, Александар Ранковић је, осим инсистирања на поштовању закона и независности судова, истакао да је суд одиграо значајну улогу у спровођењу мера обавезног откупа, али и да се често није водило рачуна о заштити права произвођача, „погађајући без икаквог основа радно сељаштво.”⁴⁷

Дакле, оштру реторику Стевана Дороњског треба схватити као настојање да се спречи опструкција, како сељаштва тако и оних који су одређени да спроводе откуп житарица за 1951. годину. Уосталом, покрајински руководиоци су већ 22. јуна 1951. године на саветовању ПК са организационим и политичким секретарима СК-а били обавештени од

⁴⁵ Исти износ бонова радне задруге су добијале за производе непосредно продате државној и друштвеној трговачкој мрежи, угоститељским предузећима и одмаралиштима, здравственим установама и ЈНА по слободно формираним ценама. *Слободна Војводина* 31. јул 1951.

⁴⁶ АВ, Ф. 334. а.ј. 2155.

⁴⁷ Настављајући да критикује судске одлуке у вези са откупном политиком, Александар Ранковић је у свом реферату изнео и следеће констатације. „У кривичним предметима због неизвршавања откупних обавеза било је несразмерности између казне и количине неправданих производа, недовољног рачуна о објективној могућности испуњавања обавеза, неразликовања прекршаја од кривичног дела, одбијања да се испита оправданост задужења итд. *Слободна Војводина* 4. јун 1951.

стране Жарка Веселиновића да ће се ускоро напустити „досадашњи систем” на селу, у првом реду систем откупа.⁴⁸

Заправо, за власт је обавезан откуп пољопривредних производа постао, за разлику од политике колективизације, другоразредна мера која се иначе постепено укидала. Наиме, на основу прилично богате архивске грађе из овог периода можемо закључити да су партијске организације по војвођанским селима током 1951. године углавном расправљале о задружним проблемима. Вероватно да разлоге треба тражити и у чињеници да је откуп жита, за разлику од претходних година, текао без икаквих проблема. Очигледно да је родна година обећавала добру жетву, те се са откупом од стране власти кренуло мирно и са више сигурности,⁴⁹ а код сељаштва са, како смо рекли, надом у скоро укидање ове мере.

Тако се у ЦК КПЈ констатује да у откупу кукуруза није било масовног отпора сељаштва, као што је био случај претходних година. По мишљењу Централног комитета, разлоге треба тражити у чињеници да је род кукуруза био добар, али и захваљујући повољној откупној цени кукуруза,⁵⁰ која је у већини житородних срезова била већа од цена на слободном тржишту. Чак је, по њиховим наводима, дошло до тога да су произвођачи нудили знатно веће количине од оних које су им биле прописане обавезним откупом.⁵¹

Откуп кукуруза је на територији Војводине текао без икаквих проблема. Очекивало се да ће 410.063 тона, колики је био план откупа, откупити од произвођача до почетка 1952. године и то поред великих проблема који су настајали због недостатка транспорта и магацинског простора. Занимљиво је да је за последњих 15 дана 1951. године Јавном тужилаштву АПВ пристигла само једна оптужница на основу прекршаја

⁴⁸ „Ова малолетна установа која се врло добро развила са добрим статистичарима и евидентичарима врло брзо ће да одумире. Измениће се наш рад на селу и рад у срезу. Питање те размене између села и града ће се нормализовати временом, као и свака друга размена...Остаје само да та наша брига добија другу форму, али да нема везе са куцањем на прозор итд.” АВ.Ф. 334. Записник са саветовања ПК од 22. јуна 1951.

⁴⁹ Од значаја је била и чињеница да су 1951. године начин исплате и предаја пшенице били знатно једноставнији него претходних година. Наиме и исплата и предаја вршени су на истом месту, док је раније произвођач предавао жито код једног, а новац примао код другог произвођача. *Слободна Војводина* 19. јун 1951.

⁵⁰ Наиме, непосредно пре почетка откупа, Привредни савет је нарочиту пажњу посветио откупним ценама. Сматрало се да откуп треба извршити по новим економским ценама јер би у супротном дошло до озбиљних политичких последица. Одлучено је да откупна цена житарица буде у висини од 19 до 20 динара по једном килограму, М. Зечевић, Б. Лекић, наведено дело, 230.

⁵¹ Ј. Попов, *Драма на Војвођанском селу...*, 124.

у вези откупа кукуруза и то са подручја Окружног јавног тужиоца Панчево.⁵² Стога је и кривично гоњење произвођача било много мање у односу на претходне године.⁵³ Тако је у вези откупа пшенице 1951. године било поднето на целој територији НР Србије 7.720 пријава, али многе од тих пријава нису биле ваљане. Наиме, пријаве су се често подносиле без проверавања, што је довело до тога да су оптуживани и они произвођачи који су испунили све обавезе или пак против старих и немоћних. Чак је било и таквих случајева да су поједини МНО подносили пријаве против лица која се нису налазила на њиховој територији, а у Банатском Новом Селу биле су поднете пријаве против умрлих особа. Ипак, и поред чињенице да је већина пријава због неоснованости била одбачена на територији НР Србије 1951. године због прекршаја у откупу пшенице било је оптужено 1.547 пољопривредника, што је представљало драстично мању цифру у односу на претходну годину.⁵⁴

Тако је, на пример, у целој Југославији 1951. године на основу неизвршења обавезног откупа код судова било оптужено укупно 8.168 лица, док је у претходној 1950. години по истој основи судовима поднето скоро дупло више пријава, укупно 15.069.⁵⁵

Што се тиче произвођача, можемо рећи и да је откуп вуне текао без икаквих проблема. Проблеми су настајали услед лоше организованости појединих откупних органа на терену. Илустративан пример је Месни народни одбор у Ђурђеву који је извршио задужење домаћинства на основу спискова који су направљени четири године раније, што је, наравно, код произвођача изазвало велики револт, те су подносили жалбе на решење о откупу.⁵⁶ Такође, и на покрајинским пољопривредним добрима откуп вуне је био веома слаб, јер је стрижа оваца каснила.⁵⁷

Слична ситуација је била и у случају откупа дебелих свиња и масли. Било је случајева погрешног задуживања, што је условило појаву великог броја тз. „делимичњака“. Карактеристична је грешка у Сремској

⁵² Исто, 535.

⁵³ Тако су 1950. године на територији Војводине због прекршаја у вези откупа пшенице, поред временских казни затвора и новчаних казни, биле изречене и казне потпуне конфискације имовине против 34 произвођача. АВ, Ф. 334. Јавно тужилаштво АПВ, Билтен БР. 43.

⁵⁴ М. Павловић, *Српско село...*, 355.

⁵⁵ Ј. Попов, *Драма на војвођанском селу...*, 536.

⁵⁶ Такође, СНО Фрушкогорског среза одбио је да шаље инструкторе у села са образложењем да „нема рачуна да исплаћује инструкторима дневнице,“ а неки руководиоци месних одбора своје слабо учешће у откупу вуне оправдавали су тиме што „имају више рачуна да раде у сељачким радним задругама за трудодане него да врше откуп вуне.“ *Слободна Војводина* 1. јун 1951.

⁵⁷ Исто.

Митровици када је због неспоразума између повереништва државних набавки, референта за откуп и референта МНО, који је месечни план третирао као годишњи и тако издао произвођачима решење.⁵⁸ Имајући овакве примере у виду, на седници бироа СК Сремској Митровици је после дискусије констатовано да је неизвршавање плана откупа масти и мяса настало услед грешака које су прављене од стране референата за откуп у МНО, затим услед „слабог удубљивања комисија у МНО у разрезу и слабој помоћи МНО од СНО, државних набавки и откупне мреже.”⁵⁹

Дакле, на основу свега изреченог, можемо закључити да проблеми у откупу 1951. године нису детерминисани отпором индивидуалних произвођача, већ слабом заинтересованошћу и недовољним професионалним односом откупних органа, као и одговорних лица на социјалистичком сектору. Та општа појава, карактеристична за обавезни откуп пољопривредних производа за 1951. годину, указује нам и на слабију заинтересованост за спровођење ове мере од стране највиших партијских и државних функционера. Овај закључак нам с друге стране представља још један аргумент, у смислу да су они већ тада донели одлуку о скором напуштању ове мере, која је оставила огромне привредне, али и психолошке последице на сељаштво и која је у великој мери уназдила укупну пољопривредну производњу, изазвала отворене побуне сељаштва у различитим деловима Југославије и на тај начин уздрмала власт КПЈ.

И поред добре летине и флексибилнијег односа власти према откупу, сви индивидуални произвођачи нису испунили очекивања када је био у питању откуп масти. Када су почетком септембра откупна предузећа и срески народни одбори извршили контролу това код произвођача који су били задужени за испоруку масти и дебелих свиња, установили су да у многим селима велики број сељака није ни почео тов свиња.⁶⁰ Овакве појаве тумачене су гласинама да ће се откуп масти укинути, стога и нису вршили припреме за испоруку масти државним откупним предузећима. Нарочито је занимљива вест да је било случајева да су поједини сељаци после извршене контроле јавно говорили да „сада више

⁵⁸ Занимљив је случај био и у Лежмиру, где су референт за откуп, секретар и председник МНО-а „узимали неке произвођаче у заштиту”. АВ, Ф. 334. а.ј. 2288.

⁵⁹ Исто.

⁶⁰ Ипак, констатовано је да је, и поред многобројних слабости у тову свиња код индивидуалних произвођача, „ситуација у целини била повољна. Жалби на решења о висини обавеза било је веома мало, задужења су благовремено издата, сточне хране има довољно, а произвођачима је у интересу да свиње које тове буду што бољег квалитета, јер према квалитету добијају одговарајућу цену.” *Слободна Војводина* 23. септембар 1951.

неће ни почети да тове свиње јер је контрола, тобоже, видела да они не тове, и да ће му, према томе, обавеза бити скинута.”⁶¹ Препорука за борбу против оваквих схватања била је да фронтовске организације настоје да „увере произвођаче да обавезу испоруке масти и дебелих свиња треба да изврше.”⁶²

Нема сумње да би у претходним годинама власт на овакве појаве реаговала много оштрије. Очигледно, сви су знали да ће се ова крајње непопуларна мера укинути и са нестрпљењем чекали да се поводом тога донесе и коначна одлука.

Уредба о укидању обавезног откупа масти и маслиновог уља објављена је 11. октобра 1951. године. Истовремено са овом уредбом донета је Основна уредба о откупу пољопривредних производа за економску 1952-53. годину, која је предвиђала да ће се откупљивати житарице само у оним рејонима у којима има тржишних вишкова пољопривредних производа. Те рејоне одређивале су републике и то за сваки пољопривредни производ посебно. Једино је откуп вуне био планиран за подручје целе државе.⁶³ Дакле, после ове Уредбе откуп житарица сведен је само на житородне рејоне, у који је без икакве сумње улазила Војводина.

	1946.	1947.	1948.	1949.	1950.	1951.	Укупно
Пшеница и раж	25.540	24.331	18.956	24.151	16.474	19.126	128.580
Јечам	2.559	1.510	1.899	2.765	1.232	973	10.938
Овас	1.832	970	1.509	1.381	416	475	6.583
Кукуруз	25.620	39.382	46.056	43.244	23.036	41.066	219.206
Укупно	55.551	66.193	68.420	71.541	41.960	61.642	365.307

Табела 1: Откуп житарица у АП Војводини 1946-1951. у вагонима⁶⁴

Изузмемо ли 1950. годину, када је велика суша узроковала изразито слаб род свих пољопривредних култура и због чега је висина обавезног откупа житарица била ниска, можемо рећи да је 1951. године откуп житарица и поред родне године био нижи од претходних година. Имајући у виду да је откуп осталих пољопривредних производа укинут у пролеће и јесен 1951. године, откупна количина ових производа на подручју Војводине била је драстично мања него претходних година, рачунајући и 1950. годину.⁶⁵

⁶¹ Исто.

⁶² Исто.

⁶³ М. Павловић, *Српско село...*, 360.

⁶⁴ АВ, Ф. 334. Неки статистички подаци 1944-1951.

⁶⁵ Тако је 1951. године откупљено стокe (говeда, оваца, мршавих и дебелих свиња) укупно 33.525 комада. Док је претходне, 1950. године, откупљено 197.336 комада. Затим је

Међутим, даљи планови државе по питању откупа могли су се докучити из Упутства ЦК КПЈ „О даљим путевима социјалистичког преображаја села.” У Упутству се наводи да је социјалистичка држава довољно ојачала да се може борити против „капиталистичких тенденција” приватног власништва и економским, а не само административним мерама (обавезни откуп пољопривредних производа), која су, што је већ свима било сасвим јасно, представљала озбиљну кочницу даљег привредног развоја.⁶⁶

Заправо, Упутство формулише политику која се већ водила неко време и одређује даље смернице. Политички прагматизам постепено је ублажавао до тада непоколебљиву идеолошку острашћеност. Борба против приватног власништва, по цену урушавања привреде и даљег продужавања сукоба са најбројнијом категоријом становништва, морала је бити обустављена и замењена флексибилнијим методама.

Ипак, КПЈ није могла тако нагло да раскрсти са својим најважнијим идеолошким циљем – „социјалистичким преображајем села.” Стога је Упутство ширем партијском чланству и симпатизерима разлоге одустајања од откупа пољопривредних производа објаснило управо идеолошким разлозима. Наиме, обавезни откуп узроковао је пораст цена пољопривредних производа, што је тобоже изазвало „гомилање новца на селу.”⁶⁷ Неистинитост оваквог тумачења ником није била важна. Напротив, оно је представљало јасну чињеницу да је власт нашла формулу за амбалажу у коју ће упаковати, односно начин на који ће оправдати своју нову политику према селу, у којој, што је већ свима било очигледно, неће бити места за обавезни откуп пољопривредних производа.

Са званичним укидањем обавезног откупа житарица чекало се до почетка жетве 1952. године, када је почетком јуна Влада ФНРЈ донела Уредбу којом је практично престао обавезни откуп пољопривредних производа. Објављивањем Уредбе престале су да важе и обавезе одређене решењима о откупним обавезама, која су била уручена сељацима житородних рејона.⁶⁸

За разлику од Упутства, укидање обавезног откупа житарица се образлаже чињеницом да је укидањем откупа за низ пољопривредних производа у претходној години повећана „иницијатива произвођача у

1951. године откупљено 1.343 вагона поврћа, знатно мања количина у односу на претходну годину, када је откупљено 9.239 вагона. Сличан однос је владао и код обавезног откупа масти, млека, вуне и сточне хране. Исто.

⁶⁶ *Слободна Војводина*, 26. новембар 1951.

⁶⁷ *Слободна Војводина*, 26. новембар 1951.

⁶⁸ *Политика*, 8. јун 1952.

сва три сектора у пољопривреди, како за интензивнијом производњом, исто тако и за изношење вишкова за тржиште.” Заправо, наводи се да ће укидање обавезног откупа утицати на снижавање цена и боље снабдевање становништва. На крају се, пошто се на основу оваквог образложења стиче утисак да је обавезни откуп био погрешна мера, истиче да је ова мера била неопходна јер је омогућила нормално снабдевање становништва прехранбеним производима.⁶⁹

Као што видимо, власт је и дање обавезни откуп пољопривредних производа сматрала најбољим решењем, захваљујући којем је спречена масовна појава глади у Југославији. Али ова је мера, што су највиши државни функционери често и потврђивали, дестимулисала сељака за повећање пољопривредне производње и на тај начин директно утицала на назадовање ове привредне гране. Ниска пољопривредна производња није могла чак ни присилним путем обезбедити све веће потребе државе за храном. Имајући све ово у виду можемо рећи да је обавезни откуп пољопривредних производа, осим потребе да се прехрани становништво, за власт имао и другу изразито идеолошку улогу.

Наиме, сељак се као власник земљишта и средстава за производњу, и поред чињенице да је у великој мери допринео доласку комуниста на власт, сматрао, нарочито услед критика из Москве, капиталистичким елементом. Стога је откупна политика представљала важан механизам за потискивање индивидуалног начина производње у пољопривреди и укључивање сељаштва у строго контролисан привредни живот. Ова мера је онемогућавала економско снажење приватног поседа, у почетку највише имућније, а пред крај, као што смо видели, оптеретила је и сиромашне сељаке. Заправо, присилним одузимањем пољопривредних производа власт је кршила отпор индивидуалних сељака, односно присиљавала их да прихвате колективизацију и на тај начин вршила деприватизацију пољопривредне производње.

Литература:

1. AV, F. 334. Javno tužilaštvo APV, Bilten BR. 43
2. AV.F. 334. Zapisnik sa savetovanja PK od 22. juna 1951
3. AV, F. 334. Zapisnik sa sastanka PK KPS, organizacionih sekretara, Javnog tužilaštva Vojvodine i opunomoćenika UDB-e, održanog 14. maja 1951
4. AJ.F.4. Savet za poljoprivredu i šumarstvo Vlade FNRJ (dalje F.4)a.j 254. fascikla1478
5. Aleksandar Kasaš, *Industrija i zanatstvo Vojvodine prvih godina posle drugog svetskog rata*, Istraživanja 19, Novi Sad

⁶⁹ Исто.

6. Bojan Dimitrijević, *Jugoslavija i Nato*, Beograd 2003
7. Branko Petranović, Momčilo Zečević, *Jugoslovenski federalizam*, knjiga 2, Beograd 1987
8. Desimir Tošić, *Kolektivizacija u Jugoslaviji 1949-1953*, Beograd 2002
9. Dragan Marković, *Direktor - poslovni organ u udruženom radu*, Beograd 1986
10. Dušan Drezga, *Razvoj socijalističkog upravljanja 1949-1951*, Pokret slobode, Zagreb 1984
11. Ivana Dobrivojević, *Selo i grad 1945-1955*, Beograd 2013
12. Janko Pleterski et.al. *Istorija SKJ*, Beograd, 1985
13. Lucija Spirović-Jovanović, *Pojam i pravna priroda samoupravnih sporazuma*, Beograd 1980
14. Ljubodrag Dimić, *Istorija srpske državnosti*, knjiga III, Novi Sad 2001
15. Milovan Đilas, *Pad nove klase*, Beograd 1994, 197
16. Miodrag Zečević, Bogdan Lekić, *Privredna politika FNRJ, Zapisnici Privrednog saveta Vlade FNRJ 1944-1953, t. IV*, Beograd 1997
17. Momčilo Pavlović, *Dokumenta CIA o Jugoslaviji 1948-1983*, Beograd 2009
18. Momčilo Pavlović, *Srpsko selo 1945-1952 - otkup*, Beograd 1997
19. *Politika*, 8. jun 1952
20. Radovan Radonjić, *Revolucionarni etatizam 1945-1949*, Pokret slobode, Zagreb 1984
21. Slobodan Bjelica, *Pitanje srezova u Vojvodini 1955-1965. godine*, Istraživanja 24, Novi Sad 2013
22. *Slobodna Vojvodina*, 6. maj 1951, 1. jun 1951, 4. jun 1951, 19. jun 1951, 31. jul 1951, 23. septembar 1951, 26. novembar 1951
23. Vesna Golubović, *Smisao, izvor i nasleđe socijalističkog samoupravljanja*, Pokret slobode, Zagreb 1984

LEAVING A POLICY OF COMPULSORY PURCHASE OF AGRICULTURAL PRODUCTS IN VOJVODINA

Summary: Since the main reason for the introduction of compulsory purchase of agricultural products was the army and the population diet, providing sufficient quantities of food at very reasonable terms, conditions have been created to correct agricultural policy. After all, it is already clear to everyone, that required the purchase of agricultural products deterred farmers to produce surpluses, not only of the state can not provide agricultural products that are necessary to feed the population, but also represents an insurmountable obstacle to further progress in agricultural production. Also in the case of other administrative measures, the ratio of the Yugoslav communists to measure compulsory purchase, must be viewed in light of the need for detachment from the Soviet method of the peasantry.

Key words: buying, decentralization, peasants, agricultural production, repression, liberalization